

Компетентність є складовою, комунікативною культурою, а не навпаки. Культура – більш широке поняття, ніж компетентність. Компетентність означає знання у досить вузькій сфері діяльності. Тому “компетентність” ми озна-чуємо як висококультуровані та диференційовані знання. Культура ж, на противагу компетентності, включає в себе певний гуманний, загальнолюдський компонент діяльності. Тобто культура має у своєму арсеналі вже вбудовану схему мотивів і призначення тих чи інших знань, тоді як компетентність являє собою лише одну із складових комунікативною культури.

Слід звернути увагу на поняття комунікативною здатності, оскільки структура комунікативною культури включає в себе і соціально-психологічну здатність особистості до комунікації.

Отже компетентність – це знання різних альтернатив, тих чи інших форм поведінки для комунікації, тоді як здатність – це вибір однієї із запропонованих альтернатив або форм поведінки, найбільш адекватної для даної конкретної ситуації спілкування у цей момент часу, а також реалізація її на практиці. Критерієм розвитку цих складових є ефективність процесу комунікації. Проте для того, щоб індивід міг вибрати одну з альтернатив, яка при-веде його до успішності процесу комунікації, він повинен мати вибір. І тут ми знову повертаємось до важливості компетентності в цілісному розвитку ко-мунікативною культури.

Таким чином, різні види компетентності, як і різні рівні комунікативною здатності, є необхідними складовими розвитку такого інтегративного явища, як комунікативна культура.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вегерчук И.Э. Социально-перцептивная компетентность в профессиональном общении / И.Э. Вегерчук – М., 1999. - 408с.
2. Зязюн І.А., Крамущенко І.Ф., Кривонос І.Ф. Педагогічна майстерність / І.А. Зязюн, І.Ф.Крамущенко, І.Ф. Кривонос – К.: Вища школа, 1997. - 349с.
3. Орбан-Лембрик Л.Е. Психологія професійної комунікації / Л.Е. Орбан-Лембрик – Чернівці. Книги – XXI. – 2010. - 527с.
4. В.О. Киричук, Л.М. Миронова, Л.Є. Єнотова Комунікативна компетентність у спілкуванні вчителя з обдарованою дитиною / В.О. Киричук, Л.М. Миронова, Л.Є. Єнотова // Дидактичний посібник. – К. – Інформаційні системи. – 2010. – 158 с.
5. Подгурецький Ю.І. Соціальна комунікація для педагогів / Ю.І. Подгурецький – Івано-Франківськ, 2007. - 368с.

УДК 373.2.016:81

ДО ПРОБЛЕМИ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Світлана Дем'яненко
(Перейслав-Хмельницький, Україна)

У статті розкрито окремі питання проблеми лексико-семантичного розвитку дітей дошкільного віку. Висвітлено теоретичні положення й практичні підходи засвоєння дітьми дошкільного віку смислового боку слова. Проаналізовано психологічні, лінгвістичні й методичні аспекти даної проблеми.

Ключові слова: слово, смисл, лексико-семантичний розвиток, лексичне значення, семантичні поля, багатозначні слова, антоніми, синоніми, переносне значення слова, діти дошкільного віку, мова, мовлення.

В статті розкриваються окремі питання проблеми лексико-семантичного розвитку дітей дошкільного віку. Освітлено теоретичні положення й практичні підходи усвоєння дітьми дошкільного віку смислового боку слова. Проаналізовано психологічні, лінгвістичні й методичні аспекти даної проблеми.

Ключевые слова: слово, смысл, лексико-семантическое развитие, лексическое значение, семантические поля, многозначные слова, антонимы, синонимы, переносное значение слова, дети дошкольного возраста, язык, речь.

The separate questions of problem of лексико-семантичного development of children of preschool age open up in the article. Theoretical positions and practical approaches of mastering of preschool age of semantic side of word children are lighted up. The psychological, linguistic and methodical aspects of this problem are analysed.

Key words: word, sense, лексико-семантичний development, lexical value, semantic fields, significant words, antonyms, synonyms, portable value of word, to put preschool age, language, broadcasting.

Постановка проблеми. Починаючи з раннього дитинства дошкільник, вступаючи в спілкування з дорослими, безпосередньо пов'язаний з практичною діяльністю, в якій здійснюється оволодіння мовою. Словесні назви предметів діти засвоюють з раннього дитинства у процесі ознайомлення з явищами навколишнього життя. Однак, словник дошкільника потребує не тільки кількісного росту, а і якісного удосконалення: уточнення значень слів, семантичної точності використання синонімів, антонімів, багатозначних слів, розуміння переносного значення слова. Про це свідчать дослідження вчених: С.Л.Виготського, Т.А.Грідіної, А.В.Запорожця, А.Ількова, Л.Колунова, М.І.Красногорського, А.Лаврентьєва, Г.М.Ляміної, А.К.Маркової, С.В.Плотнікової, А.Смаги, Д.Селлі, Є.Струніної; зарубіжних вчених: В.Штерна, Ш.Бюлера та ін.

Актуальність дослідження. На сучасному етапі в практиці роботи ДНЗ (дошкільних навчальних закладів), у мовно-мовленнєвому розвитку дітей дошкільного віку основна увага приділяється кількісному розширенню словника дітей, що здійснюється, в основному, у ході роботи по ознайомленню дошкільників із оточуючим світом. Виокремлення власне мовленнєвих завдань, у процесі збагачення словника та мовленнєвого розвитку, зумовлює необхідність включення в словникову роботу аналіз особливостей засвоєння дітьми смислового боку слова. Адже виховання у дітей уваги до змістовного боку слова, його семантики, уточнення значення слів, збагачення зв'язків слів із іншими словами розвиває точність слововживання, позитивно впливатиме на зв'язність монологічних висловлювань дітей.

Мета статті – розкрити окремі питання проблеми лексико-семантичного розвитку дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Розуміння різноманітності лексичних

значень слова відбувається у дітей не відразу, а розвивається і збагачується протягом певного часу, а то і довгі роки. Слово в лінгвістиці розглядається як мінімальна одиниця лексики, в якій виділяється звукова оболонка, предмет, який називається словом і смисл який воно викликає в нашій свідомості. Лексичні одинці (слова) створюють цілу сітку різноманітних переплетених структурно-системних відносин – семантичні поля. Головною умовою розуміння мовлення виступає розуміння його смислу, його значення, а в мові завдяки дії різноманітних асоціацій, можуть створюватися різноманітні паралельні способи вираження думок [6].

Оволодіння мовою розглядається дослідниками як визначальний етап в розвитку дитини і становленні її як особистості. О.В.Запорожець серед цілей і завдань психічного розвитку дітей надавав великого значення взаємодії мислення і мовлення при цьому він підкреслював, що тільки в дошкільному віці створюється складна система мовленнєвих зв'язків. Учений вважав, що не можна зводити мовлення до зовнішніх мовленнєвих сигналів і реакцій, ігноруючи внутрішній смисловий бік. Мовлення перетворюється в порожній звук, якщо воно не буде пов'язане зі смислом. Тому необхідно вводити слова в мовленнєву систему, враховуючи такі їхні особливості: безпосередній зв'язок слова з предметним світом, смислові (семантичні) зв'язки слова з іншими словами, зміна лексичного значення слова залежно від контексту, асоціації, пов'язані зі смислом [3].

Важливою властивістю слова як одиниці мови є його значення. Розуміння всієї різноманітності значень слів розвивається у людини протягом багатьох років. Тому необхідно знайомити дитину з різними значеннями одного і того ж слова, щоб забезпечити семантичну точність його використання. Розвинене в дитини вміння використовувати слова й словосполучення у відповідності з контекстом, мовленнєвою ситуацією, сприяє розвитку умінь вільно підбирати мовні засоби при побудові зв'язного висловлювання, вільно користуватися словами і пов'язувати їх за смислом.

Дитина швидше засвоює слово якщо навчання його вживання пов'язується з його смислом, а в процесі роботи над словом встановлюються асоціативні зв'язки. У розвитку словника дошкільників важливим є принцип об'єднання слів за тематичними групами. Одиниці мови пов'язані між собою і залежать одна від одної. Сукупність слів, які складають тематичний ряд утворюють семантичне Поле, яке розміщується навколо ядра. Так, багатозначне слово «коса», в значенні господарське приладдя для косіння трави, входить до семантичного поля: трава, пір'їя, кульбаба, конюшина, густа, росте, висока, роса, лягає, покоси; коса – зачіска, волосся дівчинки зібране і заплетене, входить у інше семантичне поле: густе, довге, красиве, русяве, пряме, хвилясте, руде, гребінець, стрічка, розчісувати та ін.

Особливості засвоєння значення слова дитиною розкрито в роботах Л.С.Виготського, який відмічав, що дитина не шукає значення для слова, воно їй дається в процесі мовного спілкування з дорослим. Проте значення слова для дитини і дорослого тривалий час залишається різним. Перші слова дітей не мають конкретного значення, вони носять дифузний і ситуативний характер. Словом дитина називає не предмет, а загальний характер ситуації, в якій вона може діяти з певним предметом. Учений наголошував, що в основі володіння словом лежить уроджена реакція, безумовний рефлекс, який проявляється

протягом першого року життя у вигляді крику, гукання, гуління, лепету. Ці безумовно-рефлекторні голосові реакції пов'язані з емоціями і відображають емоційний стан дитини (позитивний чи негативний) [4].

Ураховували фізіологічне трактування слова. Із погляду фізіології слово – це універсальний засіб сигналізації, що може замінити людині всі можливі подразники, предмети реального світу. Засвоєння слова – процес утворення часових нервових зв'язків між ним і образом об'єкта реального світу. Такі зв'язки утворюються в корі головного мозку за законами, відкритими І.П. Павловим. Слово стає замінником реального предмета, коли в його основі наявні конкретні уявлення. Дитина, запам'ятавши слово, не завжди співвідносить його з об'єктами дійсності, тому відбувається порушення зв'язку між першою й другою сигнальними системами і викривляється її уявлення про мовну дійсність. Фізіологічна сутність слова як і його лінгвістична характеристика обумовлюють наочний принцип навчання дітей мови та мовлення [7].

Особливості становлення перших слів у дітей досліджували М.І.Красногорський, Г.М.Ляміна, А.К.Маркова, серед зарубіжних учених – В.Штерн, Ш.Бюлер, Д.Селлі та інші. А.К.Маркова накреслила певну послідовність оволодіння словом.

За даними досліджень М.М.Кольцової, в кінці першого року життя слово зі звукового подразника перетворюється у мовний сигнал. На віковому відрізку восьми – дванадцяти місяців з'являються перші усвідомлені слова. Розвиток словника дітей трактується вченими як тривалий процес кількісного накопичення слів, освоєння їх соціально-закріплених значень і формування вміння використовувати їх у конкретних умовах спілкування.

Багатозначність перших дитячих слів виступає у віднесенні слова до багатьох різних предметів за місцем їх знаходження (словом *це* дитина називає всі предмети, які лежать на столі), за функціональними ознаками (*фу* означає все, що горить: вогонь, сірники, ліхтар, лампа ті ін.), за зовнішньою схожістю (хо – все пухнасте: шапка, комір із хутра, кішка, пуховий одяг (шарф, кофта) та ін.), за звуконаслідуванням (*тьїнь* – *годинник*, *брязкальця*, *молоток*), за рухом (*пу* все, що рухається: іде, біжить, котиться, їде).

Значення слова в процесі вербального спілкування може змінюватись; у сполученнях із іншими словами може мати не тільки загальне, але й конкретне значення. Відтак, слово виступає в єдності загального й часткового, загального та конкретного. Воно пов'язане з поняттям, але не тотожне йому [2].

Дослідження вчених А.Ількова, Л.Колунова, А.Лаврентьєва, А.Смаги, Є.Струніної довели, що виховання в дошкільників уваги до змістової сторони слова, його семантики, уточнення значень слів, збагачення зв'язків слова з іншими словами розвиває точність слововживання.

Дослідження Є.Струніної спрямоване на розв'язання широкого кола завдань лексичної роботи, зокрема, на формування в дітей розуміння смислової сторони слова (багатозначності, синонімічних та антонімічних відносин) у старших дошкільників. У працях З.Антонової, І.Волкова, М.Михайлова розглядаються деякі питання методики оволодіння синонімами в процесі навчання дітей дошкільного віку.

У праці В.Ядешко, присвяченій становленню синтаксичної сторони мовлення в дітей четвертого й п'ятого років життя, аналізуються особливості оволодіння смисловою стороною слова. Автор зазначає, що недостатне

оволодіння лексику мови призводить до численних неточностей у мовленні дитини як при позначенні окремих предметів, так і їх ознак.

К.Д.Ушинський у навчанні дітей рідної мови визначав три мети: 1) розвивати в дітей дар слова; 2) будувати навчання так, щоб діти розуміли логіку мови, тобто граматичні закони в їх логічній системі; 3) домагатися, щоб діти свідомо оволодівали скарбами рідної мови. Найкращим засобом розвитку дару слова К.Д.Ушинський вважав вправи, на основі яких діти навчаються свідомо використовувати свої попередні знання. Слово потрапляє в активний лексикон, коли дитина починає використовувати його в спонтанному мовленні, після короткої, а інколи і досить довготривалої стадії перебування цього слова в пасивному лексиконі. В словнику дітей рано з'являються слова конкретного значення, пізніше – слова узагальнюючого характеру [10].

Дослідники Т.А.Грідіна, С.В.Плотникова, В.К.Харченко та ін. пропонують вводити слова в мовну систему, враховуючи наступні особливості: безпосередній зв'язок слова з предметним світом, смислові (семантичні) зв'язки слова з іншими словами, зміну лексичного значення слова в залежності від контекста, асоціацій, пов'язаних зі словом [3].

На думку А.А.Смаги розуміння дитиною слів, які означають явища дійсності та вступають у лексичні відносини з іншими словами, а також точність слововживання можна розвивати у дітей на основі спеціально організованої педагогічної роботи наступним чином:

- показати дітям, що кожний предмет, явище, їхні ознаки, якості, дії мають назву, можуть об'єднатися між собою, в залежності від семантичної ознаки, різними способами;
- розкрити принцип лексико-семантичного і тематичного об'єднання слів за смисловою ознакою, включаючи можливість побудови семантичного поля;
- показати різноманітність антонімічних, синонімічних, полісемічних відношень слів у певних комунікативних ситуаціях;
- використовувати асоціативний метод, який допомагає розкрити і уточнити смислові зв'язки між словами в певному семантичному просторі та дає можливість виходу в мовленнєвий контекст[9].

Аналізуючи погляди дослідників і власні спостереження з'ясували, що робота над розумінням смислового боку слова на різних вікових етапах має свої особливості. Відтак на кожному віковому етапі необхідно приділяти особливу увагу відбору найбільш точних слів, використанню різноманітних лексичних засобів та їх семантичних відношень і взаємозв'язків у монологічних висловлюваннях, що сприятиме, на думку А.А.Смаги, свідомому оволодінню лексичною, фонетичною і граматичною аспектами рідної мови. Навчання розумінню смислового боку слова актуалізує словниковий запас, який у кожної дитини індивідуальний, і одночасно вчить вибору слів, необхідних для правильної побудови різних типів речень, а також точності та виразності пов'язаних висловлювань [9].

Кожен віковий етап розуміння дитиною значення слів має суттєві ознаки. Протягом дошкільного віку усвідомлення дітьми смислового боку слова проходить довгий шлях розвитку. В процесі розуміння мовленнєвого повідомлення оточуючих можна виділити два етапи:

- перший обумовлений практичним досвідом дитини (етап ознайомлення з оточуючим предметним світом);

– другий характеризується включенням мовленнєвого досвіду дитини в процес спілкування.

Як свідчать спостереження, в словниковій роботі з дітьми в ДНЗ висувається положення про те, що слово є найважливішою одиницею мови, яка служить для називання предметів, явищ, процесів, властивостей, а робота над словом є однією з важливих у загальній системі роботи з розвитку мовлення. Оволодіння словниковим складом рідної мови є необхідною умовою засвоєння її граматичної будови, розвитку зв'язного монологічного мовлення, виховання звукової культури мовлення.

Оскільки важливими завданнями словникової роботи в ДНЗ виступає збагачення, розширення та активізація словникового запасу то збагачення дитячого словника необхідно забезпечувати шляхом уведення в мовну свідомість дитини тематичних груп слів, синонімічних рядів, антонімічних пар і багатозначних слів.

Синонімічна робота з дітьми переплітається з засвоєнням тематичних груп слів пов'язаних із мовою (говорити, кричати, горлати, горлопанити, верещати, шепотіти, мовити, промовити); з рухом (іти, ходити, тупати, тупцювати, крокувати, плестись); діями (трудись, працювати, робити, виробити, наробитись) та ін.

Робота над антонімами проводиться з дітьми при складанні словосполучень і речень. Діти знаходять антоніми у прислів'ях та приказках. Підбір антонімів до багатозначних слів розширює уявлення дошкільників про слово, допомагає уточнити його значення. Добираючи словосполучення зі словами близького і протилежного значення, діти глибоше усвідомлюють багатозначність слова (красиві квіти – зів'ялі квіти; сяюче небо – сіре небо та ін.).

Такі вправи допомагають розуміти слова не тільки з прямим але і з переносним значенням: туман пливе, сонце усміхається, кам'яне серце, колочий вітер, сонечко сідає, хмара заходить, листя шепоче, годинник іде, робота кипить, зима сердиться та ін. Для розуміння дітьми слів з переносним значенням, необхідно проводити різноманітні вправи з використанням різних частин мови (дієслів, прикметників, дієприкметників), які у протиставленні змінюють своє значення (пір'я м'яке, а камінь твердий). Крім того, необхідно формувати уміння адекватно підбирати найбільш влучне слово із синонімічного ряду: жаркий (спекотний) день, несвіжий (черствий) хліб, цікава (захоплююча) гра.

Багатозначність слова показується дошкільникам на добре відомих дітям словах із конкретним предметним значенням (коса, крило, лист, ніжка та ін.). Пропонувати дітям скласти речення. Складаючи речення з багатозначними словами, діти показують, на який смисл того чи іншого слова вони орієнтуються. Робота над багатозначними словами може здійснюватися наступним чином: назвати слово, підібрати до нього ознаки та дії, скласти словосполучення, речення і використовувати багатозначні слова в зв'язному висловлюванні. Основний смисл словникової роботи ґрунтується в тому, щоб виробити у дітей уміння відбирати для висловлювання ті лексичні засоби, які будуть точно відображати її замисел. Також у словниковій роботі необхідно враховувати:

- тематичний принцип організації лексики;
- семантичний аспект – ознайомлення дитини зі значенням слова;
- асоціативний метод об'єднання слів.

Висновки. Отже, робота над словом із дітьми дошкільного віку ДНЗ, повинна спрямовуватися не тільки на розширення активного словника, але і на формування умінь дітей задумуватися над смислом слова і свідомо використовувати лексичні засоби в самостійних висловлюваннях, стає підґрунтям, на якому будується подальше засвоєння мови і розвитку мовлення в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Выготский Л.С. Развитие речи и мышления // Собр. соч.: В 6 т. – М.: Педагогика, 1983. – Т.3.– С. 254-273.
2. Выготский Л.С. Экспериментальное исследование развития понятий // Собр. соч.: В 6 т. – М.: Педагогика, 1982. – Т. 2.– С. 23-80.
3. Гридина Т.А. Онтолингвистика. Язык а зеркале детской речи: учебное пособие. – М., 2006.
4. Запорожец А.В. Роль элементов практики в схеме порождения речи в развитии мышления у детей // Изб. психол. произв.: В 2т. – СПб.: Питер, – Т.1. – С. 155-176.
5. Калмикова Л.О. Розвиток значення слів і смислу слів в онтогенезі // Зб. наук. пр. ін-ту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / За ред. С.Д.Максименка – К.: АПН України, 2003. -Т.V. – Ч.1. – С. 96-104.
6. Кочерган М.П. Загальне мовознавство. – К.: Академія, 1999. – 288 с.
7. Павлов И.П. Полное собрание сочинений. М.-Л., 1951. – Т. 3. – В кн. 2. – С. 345.
8. Плотникова С.В. Лексикон ребѣнка: закономерности овладения словарѣм и методика его развития: учебное пособие. – Екатеринбург, 2007.
9. Смага А.А. Развитие лексической стороны речи дошкольников // Актуальные проблемы развития речи и лингвистического образования детей. Сборник научных статей. – Орѣл: Издательство Орловского государственного университета, ООО Полиграфическая фирма «Картуш», 2006. – 384 с.
10. Ушинський К.Д. Рідне слово // Вибр. пед. тв.: У 2т. – К.: Рад. шк., 1980. – Т.1. – 488 с.

УДК 81'23

МОВЛЕННЄВІ СТИЛІ У НОВІЙ ПАРАДИГМІ ПСИХОЛІНГВІСТИЧНОГО ЗНАННЯ

Лариса Заскїна
(Луцьк, Україна)

У статті висвітлено результати комплексного вивчення мовленнєвих стилів особистості. Теоретична операціоналізація поняття мовленнєвого стилю здійснюється з позиції соціального конструкціонізму, відповідно до якого мовленнєві стилі співрозмовників творять їхню міжособистісну взаємодію. Результати емпіричного вивчення дали змогу встановити такі мовленнєві стилі, як «усвідомленість-автоматизованість», «зосередженість на новій/відомій інформації», «слабкість/сила зв'язності мовлення».

Ключові слова: мовленнєвий стиль, соціальний конструкціонізм, усвідомленість/автоматизованість мовлення, зосередженість на новій/відомій інформації, слабкість/сила зв'язності мовлення.